

BITKİLERİN RUHU

Modern Bilimden Kadim
Bilgiye Şifa

Çeviri: Ayşe Başcı

Robin Wall
Kimmerer

MUNDI

BİTKİLERİN RUHU

Modern Bilimden Kadim
Bilgiye Şifa

Robin Wall Kimmerer

Mundi Kitap

Bitkilerin Ruhunu: Modern Bilimden Kadim Bilgiye Şifa, Robin Wall Kimmerer

İngilizce aslından çeviren: Ayşe Başcı

Braiding Sweetgrass: Indigenous Wisdom, Scientific Knowledge and the Teachings of Plants

İlk (bu çeviride kaynak alınan) basım: Milkweed Editions, 2013

© 2013, Robin Wall Kimmerer

© 2022, Can Sanat Yayınları A.Ş.

İlk baskısı ABD'de yayımlanmıştır. Milkweed Editions, 1011 Washington, Avenue South, Suite 300 Minneapolis, Minnesota 55415

milkweed.org

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Mart 2022, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 3000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Merin Sever

Editör: Çiçek Eriş

Düzeltili: Melis Oflas

Mizanpaj: Atahan Sıralar

Sanat yönetmeni: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak tasarımı: Beyza Ceylan / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: Özkaracan Matbaacılık ve Ciltçilik San. ve Tic. Ltd. Şti.

Evren Mah. Gülbahar Cad. No: 62 Bağcılar / İstanbul

Sertifika No: 45469

ISBN 978-605-74326-9-8

MUNDİ KİTAP

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25 Sarıyer/İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

mundikitap.com/9786057432698

bilgi@mundikitap.com

Mundi Kitap, Can Sanat Yayınları Yapım ve Dağıtım Tic. ve San. A.Ş.'nin tescilli markasıdır.

Sertifika No: 43514

BİTKİLERİN RUHU

Modern Bilimden Kadim
Bilgiye Şifa

Robin Wall Kimmerer

DOĞABİLİM

İngilizce aslından çeviren
Ayşe Başcı

MUNDI

ROBIN WALL KIMMERER, bir anne, biliminsanı, ödüllü bir profesör, Potowatomi halkının resmi üyesidir. İlk kitabı *Gathering Moss* (Yosun Toplamak), olağanüstü doğa anlatımıyla John Burroughs Ödülü kazandı. Makaleleri *Orion*, *Whole Terrain* ve çok sayıda bilimsel dergide yayımlandı. Syracuse, New York'ta yaşıyor. New York Üniversitesi'nde Çevre Biyolojisi profesörü, Yerli Halklar ve Çevre Merkezi'nin de kurucusu ve direktörü olarak görev yapıyor.

AYŞE BAŞCI, 1974 yılında, Yeşilköy-İstanbul'da doğdu. 1997'de Boğaziçi Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü'nden mezun oldu. Kurgu ve kurgu dışı olmak üzere 40'tan fazla kitap çevirdi. Kitap eleştirileri, tanıtım yazıları ve çeviri odaklı köşe yazılarının yanı sıra 2019'da *König Dünyayı Dolandıran Türk'ün Romanı* adlı kitabı yayımlandı.

Ateşin Koruyucuları'na
anne babama,
kızlarım
ve bu güzelim dünyaya henüz gelmemiş
torunlarıma

İÇİNDEKİLER

Önsöz	13
Kutsal Otun Ekimi	15
Gökkadın'ın Yerküreye Düşüşü.....	17
Pekan Konseyi	25
Hediye Çilek	37
Sunu	48
Yıldızpatılar ve Altınbaşaklar	54
Canlıların Dilini Öğrenmek	63
Kutsal Otun Bakımı	75
Akçaağaç Şekeri Ayı.....	77
Cadıfındığı	87
Annelik	97
Nilüferlerle Teselli Bulmak	114
Minnet Borcuna Sadakat	121
Kutsal Otun Hasadı	135
Fasulyenin Getirdiği Aydınlanma	137
Üç Kız Kardeş	144
<i>Wisgaak Gokpenagen</i> : Kara Dişbudaktan Sepet	158
<i>Mishkos Kenomagwen</i> : Kutsal Otun Öğretileri.....	174
Akçaağaç Halkı: Vatandaş Rehberi.....	186
Onurlu Hasat	195

Kutsal Otu Örmek	223
Nanabozho'nun İzinde: Bir Yerin Yerlisi Olmak	225
Gümüşçanların Sesi	236
Çembere Katılmak	244
Cascade Head Yanıyor.....	264
Kökleri Yerleştirmek	278
<i>Umbilicaria</i> : Dünyanın Göbek Deliği	292
Yaşlı Çocuklar	301
Yağmurun Tanıkları	318
Kutsal Otu Yakmak	327
Windigo'nun Ayak İzleri.....	329
Kutsal ve Toksik	336
Mısırdan İnsanlar, Işıktan İnsanlar	369
İkincil Hasar	376
<i>Shkitagen</i> : Yedinci Ateşin Halkı	389
Windigo'yu Alt Etmek	404
Sonsöz: Hediyenin Karşılığını Vermek	411
Bitki İsimlerinin Kullanımı Hakkında Bilgi	416
Yerlilerin Dilinin Kullanımı Hakkında Bilgi	417
Yerlilerin Hikâyeleri Hakkında Bilgi.....	417
Kaynakça	419
Teşekkür	421

Önsöz

Ellerinizi uzatın da yeni yıkanmış saçlar gibi özgürce salınan, taze-cik toplanmış bir demet kutsal ot¹ bırakıvereyim avuçlarınıza. Üst kısımları parlak yeşil, toprakla buluşmaya yaklaştıkça mor beyaza dönen otlardan bir demet. Koklayın bu demeti. Nehir suları ve humuslu siyah toprak rayihasının üstüne yerleşmiş ballı vanilya kokusunu keşfedince bu bitkinin bilimsel isminin ne anlama geldiğini de anlayacaksınız: *Hierochloe odorata*, yani hoş kokulu, kutsal ot. Bizim dilimizdeki adı ise *wiingaashk* – Toprak Ana'nın mis gibi kokan saçları. Kokuyu içinize çekince, unuttuğunuzun farkında bile olmadığınız şeyleri hatırlamaya başlayacaksınız.

Bir ucundan bağlanıp üç kısma ayrılmış bir demet kutsal ot örülmeye hazırdır artık. Örgüsünün pürüzsüz, parlak ve hediye edilecek kadar güzel olması için biraz gerilmesi şarttır. Saç örgülü her küçük kızın da bileceği gibi, biraz çekiştirmek lazımdır. Elbette tek başınıza da örebilirsiniz – otların bir ucunu sandalyeye bağlamanız ya da dışlerinizin arasına sıkıştırıp ters yönde örmeniz yeter-

1. İngilizcesi *sweetgrass* olan bu bitkinin, tatlı ot ya da şekerotu olarak adlandırılan *Stevia rebaudiana Bertoni* ile karıştırılmaması için diğer isimlerinden olan *holy grass*'tan yola çıkılarak "kutsal ot" kullanımı tercih edilmiştir. (Ç.N.)

li; ama bu işi yapmanın en tatlı yöntemi, demetin ucunu bir başkasının tutmasıdır ki eğilip kafa kafaya vererek, sohbet ederek, gülelerek, birbirinizin el hareketlerini takip ederek, sırayla biriniz sabit dururken diğeriniz tutamları birbirinin üstüne atarak demeti karşılıklı hafifçe çekiştirebilirsiniz. Kutsal ot sizi birbirinize bağladığında karşılıklı ilişki içindesinizdir; kutsal ot sizi birbirinize bağladığında demetin ucunu tutan da ören kadar önemlidir. Aşağıya doğru örgü giderek incelik, zayıflar – artık otları dal dal örer hale geldiğinizde ucunu bağlarsınız.

Ben örerken demetin ucundan tutar mısınız? Kutsal ot sayesinde el ele tutuşup kafa kafaya verebilir, toprağa saygımızı göstermek için birlikte örebilir miyiz tutamları? Sonra da siz örerken ben tutarım demeti.

Ninemın sırtından aşağı dökülen saç örgüsü kadar kalın ve parlak bir kutsal ot örgüsü sunabilirim size. Ama benim değil ki size verebileyim, sizin değil ki alabilirsiniz. *Wiingaashk* sadece kendisine aittir. Bu yüzden de size bunun yerine, dünyayla olan ilişkimizi sağaltabilecek bir hikâyeler örgüsü sunuyorum. Bu örgü üç tutamdan oluşuyor: yerli halkların bilgeliği, bilimsel bilgi ve önemli olan tek şeye hizmet etmek amacıyla bu ikisini bir araya getirmeye çalışan bir Anishinabekwe biliminsanının hikâyesi. Bilim, ruh ve hikâyelerin içe içe geçmesi – toprakla aramızdaki hasar görmüş ilişkiyi tedavi edebilecek eski ve yeni hikâyelerden, insanlar ile toprakların birbirine şifa olduğu farklı bir ilişkiyi gözümüzde canlandırabilecek sağaltıcı hikâyelerden oluşmuş bir ilaç rehberi.

Kutsal Otun Ekimi

 Kutsal otu ekmenin en iyi yolu tohum kullanmak değil, doğrudan kökleri toprağa yerleştirmektir. Böylece bitki yıllar ve nesiller boyunca insan elinden toprağa, topraktan yeniden insan eline geçer. Özellikle güneşli, sulak ayırıları sever. Engibeli yamaçlarda iyice serpilir.

GÖKKADIN'IN YERKÜREYE DÜŞÜŞÜ

Kış gelip de yemyeşil topraklar kardan bir battaniyenin altında dinlenmeye çekildiğinde hikâye anlatma zamanı gelmiş demektir. Anlatıcılar söze başlarken bu hikâyeleri bize aktaran geçmiş nesillere seslenirler, çünkü bizler sadece elçiyiz.

Başlangıçta Gökdünya vardı.

Gökkadın, sonbahar esintisiyle parmak uçlarında döne döne, tıpkı bir akçaağaç tohumu gibi düştü gökten.¹ Önceden her yer kapkaranlıktı ama Gökdünya'daki bir delikten süzülen ışık sütunu, Gökkadın'ın yolunu aydınlattı. Düşüşü çok uzun sürdü. Elinde tuttuğu demete, korkuyla veya belki de umutla, sımsıkı sarılıyordu.

Hızla düşerken aşağıda tek görebildiği karanlık sulardı. Ama o boşluğun içinde sayısız göz gökyüzüne dönmüş, aniden ortaya çıkan bu ışık sütununa bakıyordu. Işık demetinin içinde toz zerreciği kadar küçücük bir şey görüyorlardı. Yaklaştıkça, bu zerreciğin kolları iki yana açılmış, döne döne kendilerine doğru gelirken uzun siyah saçları dalgalanan bir kadın olduğunu anladılar.

1. Sözlü gelenekten ve Shenandoah ve George'tan (1988) uyarlanmıştır. (Aksi belirtilmedikçe dipnotlar yazara aittir.)

Kazlar birbirlerine bakıp başlarını salladılar ve aynı anda şarkılar söyleyerek suyun yüzeyinden havalandılar. Düşüşü yumuşatmak için hemen altından uçan kazların kanat çırpışlarını hissedebiliyordu kadın. Hayatı boyunca gördüğü tek evden çok çok uzaklardayken kendisini usulca yere taşıyan yumuşak tüylerin sıcaklığıyla rahatladı. Ve her şey böyle başladı.

Kazlar kadını uzun süre suyun üstünde tutamayacaklarından, ne yapacaklarına karar vermek için konseyi topladılar. Kanatların üstünde dinlenen kadın, bütün hayvanların toplandığını görebiliyordu: dalgıçkuşları, susamurları, kuğular, kunduzlar, her çeşit balık. Kocaman bir kaplumbağa tam ortalarına doğru yüzüp kadını sırtına almayı teklif etti. Kadın minnettarlıkla kazların kanatlarından inip kaplumbağanın kabuğuna yerleşti. Hayvanlar, kadının yuva kurmak için toprağa ihtiyacı olduğunu anlayınca ona nasıl yardım edebileceklerini tartıştılar. Derinlere dalabilen hayvanlar suyun tabanında çamur olduğunu duymuşlardı, dalıp biraz getirmeye razı oldular.

Önce Dalgıçkuşu gitti ama suyun tabanı çok derindeydi; uzun süre sonra eli boş döndü. Bütün hayvanlar teker teker yardım etmeye çalıştılar –Susamuru, Kunduz, Mersinbalığı– ama derinlik, karanlık ve basınç, en güçlülerinin bile başa çıkamayacağı kadar yoğundu. Her dönen derin derin nefes alıyor, kulaklarının çınladığını söylüyordu. Kimisi hiç dönemedi. Kısa süre sonra geriye sadece dalgıçların en zayıfı olan küçük bir Miskısçanı kaldı. Ötekiler kuşkuyla baksa da Miskısçanı dalmaya gönüllü oldu. Derinlere doğru inerken küçücük bacıklarını çırpıp duruyordu ve uzun süre ortalar da görünmedi. Öteki hayvanlar, bu küçük akrabalarının başına kötü bir şey gelmiş olabileceği korkusuyla bekleyip durdular ve sonra suyun yüzeyinde peş peşe baloncuklarla birlikte Miskısçanı'nın pörsümüş, küçük bedeni göründü. Bu çaresiz insana yardım için canını feda etmişti. Sonra avucunun sımsıkı kapalı olduğunu fark ettiler, açtıklarında küçük bir parça çamur buldular. Kaplumbağa, "Çamuru sırtıma koyun, ben taşıyım," dedi.

Gökkadın eğilip çamuru elleriyle Kaplumbağa'nın kabuğuna sıvadı. Hayvanların bu olağanüstü hediyelerinden çok etkilenen ka-

dın, minnettarlığını göstermek için şarkı söylemeye ve ayaklarını toprağa basarak dans etmeye başladı. Şükran şarkısını söyleyip dans ettikçe toprak büyüdü, büyüdü, Kaplumbağa'nın sırtındaki azıcık çamurdan bütün dünya yaratıldı. Sadece Gökkadın tarafından değil, bütün hayvanların hediyeleri ve kadının büyük minnettarlığının alaşımıyla. Hep beraber, bugün yuvamız bellediğimiz Kaplumbağa Adamızı yarattılar.

Her kibar konuk gibi, Gökkadın da bir hediye getirmişti. Elindeki demeti hâlâ sıkı sıkı tutuyordu. Gökdünya'da açılan delikten düşeceği sırada, o dünyada yetişen Hayat Ağacı'na tutunmak için uzanmıştı. Eline dallar, her türden bitkinin meyveleri ve tohumları gelmişti. Bunları yeni toprağın üstüne serpti ve dünya kahverengiden yeşile dönüncüye dek hepsiyle ilgilendi. Gökdünya'daki delikten sızan gün ışığıyla tohumlar yeşerdi. Yabani otlar, çiçekler, ağaçlar ve şifalı bitkiler her yere yayıldı. Artık bol bol yiyecek olduğu için, pek çok hayvan da kadınla birlikte yaşamak üzere Kaplumbağa Adası'na geldi.

Hikâyelerimize göre bütün bitkiler arasında toprakta ilk yeşeren *wiingaashk*, yani kutsal ottur ve kokusu Gökkadın'ın düşerken getirdiği bitkilerin tatlı bir hatırasıdır. Dolayısıyla da halkımın dört kutsal bitkisinden biri olarak kabul edilir. Kokusunu bir kez içinize çekince, unuttuğunuzun bile farkında olmadığınız şeyleri hatırlamaya başlarsınız. Büyüklerimiz, ayınlerin "hatırlamayı hatırlama"nın yolu olduğunu söyler; kutsal ot da pek çok yerli halkın çok değer verdiği, güçlü bir ayin bitkisidir. Nefis sepetler yapmakta da kullanılır. Hem şifa hem de ruh akrabalığı açısından maddi ve manevi değeri vardır.

Sevdiğiniz birinin saçını örmek ne kadar da şefkat dolu bir eylemdir. Saçları ören ile örülen arasında sevecenlikten de fazlası paylaşılır; bu iki kişi o örgüyle birbirine bağlıdır. *Wiingaashk*, bir kadının yeni yıkanmış saçları gibi uzun ve parlak tutamlar halinde dalgalanır. Bu yüzden de Toprak Ana'nın dalgalanan saçları olduğuna inanırız. Kutsal otu örerken Toprak Ana'nın saçlarını örer, bize sunduğu bunca şeyin karşılığında bir minnet ifadesi olarak sevgimizi ve ilgimizi, onun güzelliğine ve iyiliğine verdiğimiz önemi göstermiş

oluruz. Doğdukları andan itibaren Gökkadın'ın hikâyesiyle büyüyen çocuklarımız, insanlar ile toprağın birbirlerine karşı sorumlu olduklarını iliklerinde, kemiklerinde hissederler.

Gökkadın'ın hikâyesi öylesine yoğun ve ışıltılı ki derin bir kâsenin içinden gök mavisini bıkıp usanmadan içtiğimi hissediyorum. İnançlarımız, tarihimiz, ilişkilerimiz var bu kâsede. Yıldızlı kâseye baktığımda gördüğüm imgeler o kadar hızla dönüp duruyor ki geçmiş ve bugün bir oluyor. Gökkadın imgesi sadece nereden geldiğimizi değil, nasıl ilerleyebileceğimizi de gösteriyor.

Laboratuvarımın duvarında, Bruce King imzalı Gökkadın portresi *Moment in Flight* [Uçuş Ânı] asılı. Gökkadın, elinde tohumlar ve çiçeklerle yeryüzüne doğru süzülürken mikroskoplarıma ve veri kaydedicilerime tepeden bakıyor. Bu iki dünya birbiriyle çok alakasız görünebilir ama bana göre Gökkadın tam da oraya ait. Bir yazar, bir bilim insanı ve Gökkadın'ın hikâyesini geleceğe taşıyan bir kişi olarak büyüklerimin dizinin dibinde oturuyor, onların şarkılarını dinliyorum.

Her pazartesi, çarşamba ve cuma sabah 09.35'te üniversitede derse giriyor, botanik ve ekoloji anlatıyorum öğrencilerime; Gökkadın'ın, kimilerince "küresel ekosistemler" olarak adlandırılan bahçelerinin işleyiş sistemini açıklıyorum. Bir sabah, Genel Ekoloji sınıfımdaki öğrencilere bir anket verdim. Sorulardan birinde de insan ile çevre arasındaki olumsuz etkileşimlere ilişkin algılarını değerlendirmelerini istedim. İki yüz öğrencinin hemen hemen tamamı kendinden emin bir şekilde, insan ile doğanın birbirine uyumlu olmadığını söyledi. Çevre koruma alanında kariyer yapmayı tercih etmiş üçüncü sınıf öğrencileriydi, dolayısıyla yanıtları bir anlamda şaşırtıcı değildi. İklim değişikliğinin işleyişi, toprak ve sulardaki toksinler, doğal ortam kaybından kaynaklanan kriz gibi konularda iyi eğitimliydi. Anketin sonraki sorularından birinde de insan ile toprak arasındaki olumlu etkileşimlere dair bilgilerinin puanlamalarını istemiştim. Medyan cevap "sıfır" dı.

Çok şaşırmıştım. Yirmi yıldır eğitim alan bireyler olarak insan ile çevre arasında herhangi bir faydalı ilişki bulamamaları mümkün

müydü? Belki de her gün gördükleri olumsuz örnekler yüzünden (terk edilmiş sanayi alanları, endüstriyel tarım, banliyölerin genişlemesi) insan ile toprak arasındaki iyi ilişkileri görme becerileri yok olmuştu. Toprakla beraber öğrencilerimin bakış açısı da yoksullaşmıştı. Dersten sonra bu konuyu tartışırken, kendi türleri ile diğerleri arasındaki faydalı ilişkilerin neler olabileceğini hayal bile edemediklerini gördüm. Nasıl bir yola çıkacağımızı tasavvur edemezken ekolojik ve kültürel sürdürülebilirliğe doğru nasıl ilerleyebiliriz ki? Kazların cömertliğini gözümüzde canlandıramazken nasıl olacak bu iş? Bu öğrenciler Gökkadın'ın hikâyesiyle yetiştirilmemişti.

Dünyanın bir tarafında insanların canlı çevreyle olan ilişkisi, herkesin iyiliği için bir bahçe yaratmış olan Gökkadın'la şekilleniyordu. Diğer tarafında ise bir bahçesi ve bir ağacı olan bir kadın vardı. Ama bu kadın ağacın meyvesinden tattığı için bahçeden kovulmuş, arkasından kapılar gürültüyle kapatılmıştı. İnsan soyunun anası olan kadın yabanda dolaşıp durmaya ve dallardan sarkan tatlı, sulu meyvelerle tika basa doymak yerine ekmeğini taştan çıkarmaya zorlanmıştı. Yiyecek bulmak istiyorsa, öylece atıverdiği yabana boyun eğdirmesinin gerektiği söylenmişti.

Aynı canlı türü, aynı dünya, farklı hikâyeler. Her bir yaratılış hikâyesinde gördüğümüz gibi, kozmolojiler kimliğimizi ve dünyaya bakışımızı belirler. Bize kim olduğumuzu söyler. Bilincimizin ne kadar uzağında durursa dursun, kaçınılmaz olarak bizi şekillendirir. Hikâyelerden biri bizleri canlı dünyayı cömertçe kucaklamaya yönlendirirken diğeri sürgüne iter. Kadınlardan biri bahçıvan anaamız, sonraki nesillere yuva olacak güzel ve yeşil bir dünyanın ortak yaratıcısıdır. Diğeri ise cennetteki gerçek yurduna dönmek için çıktığı zorlu seyahatte yolu yabancı bir dünyadan geçen bir sürgündür.

Ve günün birinde Gökkadın'ın tohumları ile Havva'nın çocukları karşılaşır ve etrafımızdaki dünya bu karşılaşmanın yara izlerini, hikâyelerimizin yankılarını taşır. Reddedilmiş bir kadının gazabının cehennem ateşinden bile korkunç olduğu söylenir. Bence Havva ile Gökkadın arasında şöyle bir konuşma geçmiş olmalı: "Bacım, kısa çöpü çekmişsin sen..."

DÜNYANIN EVİMİZ OLDUĞUNU UNUTTUK.

Robin Wall Kimmerer, Potawatomi halkının bir üyesi ve bir botanikçi olarak doğayla birden fazla dilde konuşabilen bir araştırmacı: Bir yandan çocukluğundan itibaren bitki ve hayvanlarla kurduğu ilişki ona doğanın en eski öğretmenimiz olduğunu göstermiş, öbür yandan ise botanik eğitimi ona bütünün parçalarını görmeyi öğretmiş. Halkının öğretilerini ve bilimin sesini kendinde birleştiren Kimmerer, *Bitkilerin Rubu*'nda bu iki farklı bilgi merceğinden bakarak edindiği tecrübeleri bir araya getiriyor ve canlıların dünyasıyla kurduğumuz ilişkinin karşılıklı olması gerektiğini hatırlatıyor. Çünkü ancak diğer canlıların dillerini anlayabildiğimiz zaman dünyanın cömertliğini anlayabilir, bu cömertliğe karşılık kendi hediyelerimizi vermeyi öğrenebiliriz.

Gezegенimizin sesini duymak bizim sorumluluğumuz...

“Robin Wall Kimmerer olağanüstü bir kitap yazmış; kanıtlara dayalı, objektif bir bilim anlayışının, yerlilerin kadim öğretileriyle nasıl zenginleşebileceğini gösteriyor. Güzelliği o kadar iyi yakalayıyor ki... boylu mazıların, yabani çiçeklerin, yağmurun eksik olmadığı ormanların, mis gibi kokan kutsal ot dolu çayırların manzarası kitabı kenara koyduğunuzda bile gözünüzün önünden gitmiyor.”

Jane Goodall

mundikita.com

mundikita

mundikita

mundikita

dogabilim

ISBN 978-605-79326-9-8

9 786057 432698